

GJERGJ SINANI¹

**WITHOUT PHILOSOPHY, THERE IS NO JUST AND WORTHY
SOCIETY**

"It is a tragedy of the times that fools lead the blind"
William SHAKESPEARE: "King Lear"

ABSTRACT

The object of this modest work will not be appearance, but what is essential for man, for us, because there is an inner man, a spiritual man, that cannot manifest itself as something external. This is a very clear truth, since if this is denied, then it must be admitted that the sciences are made by a soul that does not know itself, that is, by an automaton, so they would be mechanical operations. On the contrary, as it should be admitted, to save their dignity, if those who do science know that they do them, then they exist for him with the title of the thinking subject. We will argue that we must see once and for all the unshakable foundation of philosophy. The basic element is the human soul, while the environment is the limit of its being, but it is not the environment that constitutes its being. Therefore, Heidegger demanded that man not escape before meditative thought, because from there the light that illuminates the being originates. In conclusion, I will emphasize that philosophy requires spiritual elevation in order to raise people from the mediocrity of the day to the heights of thought, as only in this way they will not be able to be manipulated by "political charlatans", according to Tokevil's expression, who know how to they please the crowd, while the true friends of the people often fail, because they aim at the truth, however bitter it may be to small minds, and therefore they have known tragic fates. The answer to the question is that philosophy should, because it calls on people to find the courage to look at themselves, to become eagles like the heroes of the mind, and this is a very difficult job. The qualitative methodology used is aided by the message of the researcher Vilhen Raih, Freud's former assistant, who would write: "You will not become an eagle, Njeruc, that's why you will be exterminated by birds of prey. You fear eagles, that's why you live in a 'herd' and you get tired and suffer like a herd of cattle. Because some of your chickens' warm birds of prey. Predators became your leaders against the eagles who wanted to lead to distant horizons and a better life. Predators taught you to eat corpses and be satisfied with a few grains of wheat. And they still taught you to shout: "Long live the Great Predator." (Raih, V. 1996: 76-77)

Keywords: *philosophy, inner man, spiritual man, meditative thought, crowd, truth.*

¹ Prof. Dr. Gjergj SINANI, UKB, Rector

PA FILOZOFI NUK KA NJË SHOQËRI TË DREJTË DHE TË DENJË

“Është një fatkeqësi e kohës që të marrët drejtojnë të verbërit”

Uilliam SHEKSPIR: “Mbreti Lir”

ABSTRAKT

Objekt i këtij punimi modest, nuk do të jetë dukja, por ajo që është thelbësore për njeriun, për ne, sepse ka një njeri të brendshëm, një njeri shpirtëror, që nuk mund ta shfaqë vetveten si diçka të jashtme. Kjo është një e vërtetë shumë e qartë, pasi në qoftë se kjo mohohet, atëherë duhet pranuar se shkencat janë bërë nga një shpirt që nuk e njeh vetveten, domethënë nga një automat, pra do të ishin operacione mekanike. Përkundrazi, siç edhe duhet pranuar, për të shpëtuar dinjitetin e tyre, në qoftë se ata të cilët e bëjnë shkencën e dinë, që i bëjnë ato, atëherë ato ekzistojnë për atë vetë me titullin e subjektit që mendon. Do të argumentojmë se duhet të shohim edhe njëherë dhe gjithmonë themelin e patundshëm të filozofisë. Elementi bazë është shpirti njerëzor, ndërsa ambienti është limiti i qenies së tij, por nuk është ambienti që përbën qenien e tij. Prandaj, Heideggeri kërkonte që njeriu të mos arratiset para mendimit meditativ, sepse prej andej buron drita që ndriçon qenien. Në përfundim do të theksoj se filozofia kërkon lartësimin shpirtëror për t'i ngritur njerëzit nga mediokriteti i ditës drejt lartësive të mendimit, pasi vetëm kështu nuk do të mund të manipulohen nga “sharlatanët politikë”, sipas shprehjes së Tokëvilit, që dinë t'i pëlqejnë turmës, ndërsa miqtë e vërtetë të popullit shpesh dështojnë, sepse ata synojnë të vërtetën, sado e hidhur që të jetë ajo për mendjet e vogla, prandaj kanë njohur edhe fate tragjike. I jepet përgjigje pyetjes se filozofia duhet, sepse u bën thirrje njerëzve të gjejnë guxim për të parë vetveten, të bëhen shqiponjë si heronjtë e mendimit dhe kjo është një punë shumë e vështirë. Metodologjisë cilësore të përdorur i vjen në ndihmë porosia e studiuesit Vilhen Raih, ish-asistent i Frojdit, i cili do të shkruante: “Nuk do të bëhesh shqiponjë, Njeruc, prandaj shfarosesh nga zogjtë grabitqarë. Ke frikë shqiponjat, prandaj jeton në ‘tufë’ dhe lodhesh e vuan si një kope bagëtie. Sepse disa nga pulat e tua ngrohin zogj shpendësh grabitqarë. Grabitqarët u bënë udhëheqësit e tu kundër shqiponjave që donin të udhëhiqnin drejt horizonteve të largëta dhe një jete më të mirë. Grabitqarët të mësuan të hash kufoma dhe të kënaqesh me pak kokrra grurë. Dhe prapë të mësuan të çirresh: “Rroftë Grabitqari i Madh.””

Fjalë kyçe: *filozofi, njeri i brendshëm, njeri shpirtëror, mendim meditativ, turma, e vërteta.*

Që Evropa të mos binte në një “urrejtje shpirtërore dhe barbari”, Hyserli (Husserl), kërkoi një “rilindje të Europës duke nisur nga shpirti i filozofisë”, sepse:

“Filozofia, duke u shpalosur në format e kërkimit dhe të kulturës prodhon një pasojë të dyfishtë shpirtërore. Nga njëra anë, më thelbësorja në qëndrimin teoritik të njeriut filozofik është vetë universaliteti i sjelljes kritike, e cila vendos që të mos pranojë pa pyetje asnjë opinion të dhënë që më parë, asnjë traditë dhe të shtrojë sa më parë, kundrejt universiumit tradicional të dhënë që më parë, pyetjen mbi të vërtetën në vetvete, e cila është një idealitet.” (Husserl, E. 1976: 367)

Këto rreshta ai i shkroi në vitin 1936 dhe pas tri vitesh Evropa ra në një barbari, siç ishte Lufta II Botërore, ndërsa ne si popull ramë në një barbari më shumë, siç ishte barataria e arsyes. Ne shpresuam se në demokraci do të dilnim nga barataria e arsyes për të ngjallur shpirtin kritik, siç e kërkon filozofia, por ramë në një barbari të re, atë të opinionit. Në vend që të dilnim nga apatia mendore, ne ende nuk po dalim nga “kaosi i unit shoqëror”, siç shprehej dikur F. Niçja. Shkurt, ka ardhur koha që të vendosim rregull në universon tonë shoqëror, me qëllim që të mos mbetemi viktimë të mediokritetit dhe sharlatanizmit. Të gjitha kombet e qytetëruara e kanë filluar zhvillimin përmes një ripërtëritje shpirtërore. Ne po jetojmë në kohën e vdekjes së ideve të mëdha dhe ku shqetësimi kryesor i njerëzve është puna, kënaqësitë dhe si të kalohet koha e lirë. Por, me çështjen e kënaqësive shtrohet edhe problemi i masës, ose përkorjes, në kuptimin aristotelian të termit:

“Masa është virtyti që përbën të mesmen e drejtë në raport me kënaqësitë.” (Aristote, 1965 :86)

Kënaqësia që bën fjalë Aristoteli janë kënaqësitë e trupit dhe të shqisave. Dhe në fakt, për çfarë shqetësohen njerëzit në ditët tona; a kanë ngrënë shumë ushqim, dhjamë, mish apo produkte qumështi? A kanë bërë mjaftueshëm sport? A kanë pirë shumë alkool? A duhet ta ndërpresin duhanin? Madje edhe jeta seksuale konsiderohet nga pikëpamja higjenike, domethënë a kanë një jetë seksuale aktive? Këto probleme, që lidhen me konsumin, konsiderohen si thelbësore, por në fakt, kjo është një shenjë e dekadencës mendore. Po për lartësimin shpirtëror të njeriut, a flet dikush? Në këtë kuptim situata e filozofisë është mjaft delikate dhe në gjendje kritike, ndërkohë që Hyserli thoshte se një qytetërim i denjë nuk mund të kuptohet pa filozofinë dhe profesionin e filozofit. Këtë gjendje e vështirëson edhe mendimi i zakonshëm që thotë se përse na duhet filozofia kur kemi shkencat?

Në fakt themeli i filozofisë nuk ka nevojë që të kërkohet shumë larg. Ai është këtu dhe në një origjinalitet të freskët. Ai ndodhet në faktin më të thjeshtë që Sokrati dhe Dekarti e kanë shprehur sipas mënyrës së tyre, kur i pari tha: “Njih vetveten!” dhe, i dyti: “Unë mendoj, pra unë jam.” Ky themel ndodhet në ekzistencën e pakundërshtueshme të atij fakti që Shën Pali e quante, në mënyrë të admirueshme, njeriu i brendshëm, njeriu shpirtëror që i kundërvihet njeriut mishtor dhe të jashtëm:

“Kush do të më bëjë të lirë nga ligji i skllavërisë dhe mëkatit?”

pyeste ai. Kush do të mund ta mohonte se çdo njeri ekziston për vetveten me një titull tjetër nga njerëzit e tjerë dhe se ai nuk i njeh të tjerët në të njëjtën mënyrë siç njeh vetveten? Njohja e vetvetes, ose e sensit intim, është një fakt pa analogji me asgjë nga ato që studiojnë shkencat e tjera. Deri në çfarë pike do të jetë e mundur që të depërtohet shkencërisht dhe metodikisht në këtë botë shpirtërore, që i kundërvihet botës së sendeve, edhe pse e lidhur ngushtësisht me të? Kjo është një çështje tjetër. Por, që ka një njeri të brendshëm, një njeri shpirtëror, që nuk mund ta shfaqë vetveten si diçka të jashtme, kjo është një e vërtetë shumë e qartë, pasi në qoftë se kjo mohohet, atëherë duhet pranuar se shkencat janë bërë nga një shpirt që nuk e njeh vetveten, domethënë nga një automat, pra do të ishin operacione mekanike. Përkundrazi, siç edhe duhet pranuar, për të shpëtuar dinjitetin e tyre, në qoftë se ata që e bëjnë shkencën e dinë që i bëjnë ato, atëherë ato ekzistojnë për atë vetë me titullin e subjektit që mendon. Këtu shikojmë edhe njëherë themelin e patundshëm të filozofisë. Të gjitha idetë që janë përpjekur ta trajtojnë njeriun si një send kanë qenë me pasoja katastrofike për lirinë njerëzore. Edhe psikologjia, nuk niset nga hipoteza e një njerëzimi kudo homogjen, pasi ajo niset nga një fakt, se njeriu është prezent për vetveten përmes mendimit. Në qoftë se në të gjitha kohët dhe vendet psikologët, që nuk kanë komunikuar me njëri-tjetrin, kanë pranuar të njëjtat fakte thelbësore, nga kjo pikëpamje mund të thuhet se njerëzimi është homogjen. Lexoni Konfucin, legjendat budiste, ligjet Manu, dialogët e Sokratit, të gjitha shkrimet e filozofëve dhe kudo ju do të gjeni dallimin ndërmjet mendimit dhe shqisave, arsyes dhe pasioneve, të vullnetit nga instikti, të kujtesës nga parashikimi. Pra, linjat thelbësore të njerëzimit janë kudo njëjloj. Ndryshimet janë rastësore. Nga një pikëpamje e përgjithshme edhe idetë mbi bukurinë, dallimi i një hunde me kurriz nga një hundë si shqiponjë, për shembull, është i konsiderueshëm, por, për një anatomist, ky dallim nuk ka kurrfarë rëndësie.

Na thuhet dhe përsëritet shpesh se filozofia është një shkencë e palëvizshme, pa të ardhme dhe se nuk ka bërë asnjë progres që nga koha e Platonit dhe Aristotelit. Për t'iu përgjigjur siç duhet kësaj akuze duhet bërë një tablo e tërë historisë së filozofisë, por po kufizohem në disa pika. Për shembull, në psikologji, linjat e mëdha mbi natyrën njerëzore janë përmendur nga Platoni dhe Aristoteli, por mund të flasim për një progres të konsiderueshëm në disa drejtime:

1. Analiza dhe teoria e ndjenjave dhe prirjeve;
2. Teoria e shenjave dhe marrëdhëniet e tyre me mendimin;
3. Teoria e vullnetit të lirë;
4. Teoria e marrëdhënieve të moralit dhe fizikës.

Nga këto katër teori, e para i përket shkollës skoceze, e dyta shkollës së Kondijakut, e treta dhe e katërta Maine de Biran dhe Cabanis.

Po kështu në logjikë, është pranuar se logjika deduktive u krijua nga Aristoteli, ndërkaq modernët, duke filluar nga Hamilton, kanë bërë një progres të rëndësishëm dhe punimet e Hegelit kanë tërhequr gjithmonë vëmendjen e filozofëve. Por:

1. Pavarësisht se çfarë thonë adhuruesit e Aristotelit, logjika induktive është krejt moderne dhe daton me Beikonin. Kjo logjikë përbën lavdinë e Anglisë dhe të Skocisë, duke shtuar këtu edhe punimet origjinale të Millit, pa folur sot për logjikën e Frege dhe logjikën simbolike;
2. Teoria e gabimeve, e skicuar nga Beikoni, është vepër e Malbranshit dhe sot ka një progres të jashtëzakonshëm në gjykimet probabël;
3. Teoria e dëshmisë dhe metoda historike është vepër e kohëve moderne dhe i përket gjithë botës.

Edhe në moral, pavarësisht veprave të antikëve, kemi një progres që mund të shprehet në disa drejtime:

1. Teoria e ndjenjave morale, vepër e admirueshme e Hutcheson, Smith, Fergusson dhe Jacobi dhe tërë shkolla sentimentale e shek. XVIII;

2. Teoria e detyrimit moral, e përpunuar nga E. Kanti me një qartësi të pakrahasueshme, që shekujt e mëparshëm nuk kishin guxuar ta preknin:
3. Teoria e të drejtës si rezultat i punimeve të Grotius, Montesquieu, Rousseau dhe Kant dhe që përbën parimin e madh të politikës moderne, pa përmendur këtu kontributin e Kirkegardit, Shelerit, Levinasit dhe tërë shkollës ekzistencialiste;
4. Përsa i takon estetikës, mund të thuhet se është një shkencë krejt moderne. Pa dyshim, në antikitet, Platoni, Aristoteli dhe sidomos Plotini kanë patur ide të admirueshme, por pikëpamjet e tyre ishin pa ndikim deri në shek. XVIII. Themeluesit e vërtetë të estetikës shkencore dolën në Gjermani me Kantin, Hegelin dhe në Francë me Cousin dhe Jouffroy.

Prandaj dhe filozofia nuk mbaron me asnjë filozof, sado i madh që të ketë qenë ai. Kushti njerëzor dhe liria nuk mund të mendohen pa frymën kundërshtuese të filozofisë ndaj çdo autoriteti. Jo rastësisht Prometeu mbahet si filozof, pasi i pari u ngrit kundër fatit. Prandaj, Hesiodi na e paraqet Prometeun duke i dhënë këtë këshillë Epimetheut :

Prometeu : - Cila është lumturia më e madhe në sytë e njerëzve ?

Epimetheu : - Një grua dhe shumë para. Dhe Prometeu që i thotë : - Kujdes nga dhuratat e Zeusit olimpik, refuzoi ato. Kështu, Prometeu i thotë të vëllait që t'i refuzojë dhuratat e Zeusit, domethënë të fatit, përmes një ndërgjegjësimit filozofik dhe kundërshtues, përmes së cilës njeriu çlirohet nga gjithçka që nuk është fryt i aktivitetit të tij, që edhe pse i lodhshëm është shumë më i lartë dhe fisnik, pasi mban gjurmën e përgjegjësive të tij.

Motivi i kundërshtimit prometeian do të rimerret nga Sartri te *Mizat*, ku Orestit pohon para Zotit lirinë e vet dhe i kundërshton pushtetin. Tërë filozofia perëndimore është mbizotëruar nga shpirti i protestës, prandaj dhe revolta e Prometeut na përball gjithmonë me problemin e formimit të njeriut nga vetvetja, me kundërshtimin e gjithçkaje që e tjetëron. Revolta e Prometeut karakterizon mendimin modern. Prometeu bëhet simbol i individit të pavarur dhe të lirë dhe që e konsideron ekzistencën e tij si një fillim radikalisht të ri dhe unik. Mesa duket kjo ishte arsyeja pse A. Kamy e bëri Prometeun si përfaqësuesin më të mirë të ekzistencës njerëzore, si një përpjekje e vazhdueshme drejt lirisë dhe të qenit vetvetja, kurse revoltën, një imperativ të ekzistencës njerëzore.

« E keqja që provon një njeri i vetëm bëhet murtajë kolektive », - shkruante A. Kamy te *Njeriu i revoltuar*. Në provën e përditshme që është jona, revolta luan të njejtin rol si “cogito” në rendin e mendimit : ajo është dëshmia e parë. Por, kjo dëshmi e nxjerr njeriun nga vetmia e tij. Ai është vendi i përbashkët që vendos mbi të gjithë njerëzit vlerën e parë. Unë revoltohem, prandaj ne jemi.” (Camus, A. 1951 : 38)

Dhe pas një reflektimi të gjatë filozofik mbi revoltën metafizike dhe si është projektuar ajo në revoltën historike, lidhur me pasojat tragjike të dy revolucioneve të mëdha, ai francez dhe ai rus, ku përmes thirrjeve për një botë të re dhe njeri të ri u justifikuan mizoritë më të mëdha, ai do të precizojë :

« Unë revoltohem prandaj ne jemi », ose « Jemi vetëm ne » i revoltës metafizike, revolta në lidhje me historinë shton se në vend që të vritet dhe të vdesësh për të prodhuar qenien që ne nuk jemi, ne duhet të jetojmë dhe të bëjmë që të jetohet për të krijuar atë që ne jemi. » (Camus, A. 1951 : 38)

Këto fjalë të A. Kamysë duhet të na bëjnë që të reflektojmë në mënyrë filozofike të kaluarën tonë totalitare, kur nën joshjen e ideve për një botë të re dhe një njeri të ri, turmat bërtisnin « Rroftë ! » për liderin e madh dhe « Poshtë ! », për heronjtë e mendimit, pa shprehur asnjë shenjë vuajtje për tjetrin.

Regjimet totalitare që përjetuam, përfaqësojnë botën e jo-lirisë, të mos-zbutjes, botën e ndrydhur ku edhe Zoti ishte tërhequr. Përballë autoritetit të tyre arbitrar, meskin dhe të padrejtë, e vetmja rrugë shpëtimi ishte të ndiqje ligjin tënd individual, të refuzoje nënshtrimin dhe të kapërxeleshin barrierat ndaluese. Kur sistemet e refuzojnë lirinë, atëherë vijnë periudhat e katastrofave. Ndoshta, Niçja e kishte parashikuar këtë kohë kur shkruante :

« Utopia », « njeriu ideal », hyjnizimi i natyrës, vaniteti i vënies në skenë të vetë personit tënd, varësia ndaj propagandës sociale, sharlatanizmi, – kjo është ajo që na dha shekulli XIX. »

(Nietzsche, F. 2011 : 54)

F. Niçja parashikoi jo vetëm sharlatanizmin, por edhe kameleonizmin e njeriut modern. Sikur filozofi ta shihte se çfarë forma ka marrë kameleonizmi në shoqërinë tonë post-totalitare, ndoshta do të mbyllej vetë në çmendinë. Sipas tij, ata që hiqen si interesantë futen në kategorinë e kameleonëve, pasi « ata nuk janë në kontradiktë me vetveten, ata janë të lumtur dhe të sigurtë, por ata nuk kanë aspak zhvillim, gjendjet e tyre shpirtërore ndodhen njwra pranë tjetrës, megjithëse të

ndara shtatë herë. Ata ndryshojnë, ata nuk evoluojnë drejt një të bëri... » (Nietzsche, F. 2011 : 112)
Në kohë tranzicionesh kategoria e kameleonëve, që fliste Niçja, shtohen. Prandaj reflektimi ndaj të kaluarës ka rëndësi themelore në kuptimin e shpirtit të kohës, sepse, siç shkruante mendimtari gjerman Troelsh :

« Të analizosh dhe të kapësh atë që përbën esencën shpirtërore të një epoke, ja detyra për të cilën konkurojnë historiani, përmes investigimit kritik të fakteve, dhe filozofi, përmes imagjinatës së tij teorike – detyrë përmes së cilës historiani bëhet filozof dhe filozofi historian. Historiani gjen aty fundin dhe arritjen e një kërkimi se si formohen konfigurimet e mëdha historike ; filozofi gjen më shumë bazën dhe presupozimet që i mundësojnë për të krijuar normat dhe gjykimet vlerore, me ndihmën e të cilave i duhet të vlerësojë në mënyrë të përhershme realizimet e një epoke. » (Troeltsch, E. 2017 : 7)

Kjo detyrë na imponohet edhe ne tani për të kuptuar shpirtin e kohës sonë. Shpesh dëgjohet se e kaluara duhet të harrohet për të parë nga e ardhmja. Në fakt e kaluara duhet menduar për të kuptuar se çfarë lloj njerëzish jemi. Për shoqëritë që dalin nga totalitarizmi kjo është një detyrë themelore, me qëllim që njerëzit të mos vazhdojnë të mbeten viktimat të mashtrimit dhe iluzionit.

“Një nga zbulimet e qeverisë totalitare, - shkruante Hannah Arendt, - ka qenë metoda që konsistonte në gërmimin e vrimave të mëdha, ku varrosnin faktet dhe ngjarjet që nuk mund të flitet, ndërmarrje e gjerë që mund të realizohej vetëm duke vvarë miliona njerëz, që kishin qenë aktorë ose dëshmitarë të të kaluarës. E kaluara ishte e dënuar sikur nuk kishte ekzistuar kurrë.” (Arendt, H. 2009 : 333)

Nuk duhet të harrojmë se totalitarizmi, kudo ku u realizua, përfshirë dhe Shqipërinë, duhet të konsiderohet si i vetmi rrezik i madh që kërcënon me rrënim total jo vetëm entitetin tonë politik, por edhe mbijetesën shpirtërore dhe substancën tonë morale. Kur totalitarizmi merr pushtetin, politika e brendshme u lë vend intrigave dhe dhunës, kurse politika e jashtme, edhe pse në dukje shfaqet si politikë e dialogut dhe diplomacisë, refuzon çdo lloj lidhje me rregullat e pranuar të interesit të përbashkët. Totalitarizmi mbështetet mbi shpëputjen e lidhjeve që e lidhin njeriun me disa pika referimi të qëndrueshme dhe duke e privuar nga çdo referencë, sidomos referencë morale, njeriu aspiron nga hiçi dhe anarkia brenda tij. A i premtun çdo njeriu atë që ai dëshiron me qëllim që ta joshë sa më mirë. Në këtë kaos human, që nuk kuptohet si një kaos i brendshëm, sepse së jashtmi rendi ekziston, por që ka si pasojë një ndjenjë pakënaqësie të thellë, totalitarizmi shfaqet si një rrugë shpëtimi. Totalitarizmi nuk u kërkun njerëzve që të jenë vetvetja, por u kërkun një bindje të pakushtëzuar. Totalitarizmi përdor gjithçka për ta përfshirë në aparatit e pushtetit të tij,

për ta dominuar individin sipas rolit që legjenda i atribuon gjarprit : ta joshë viktimën, me qëllim që ta gëlltitë sa më mirë. Kështu, njerëzit, të privuar nga çdo pikë reference, që nuk kanë më ndërgjegjen e vetvetes dhe të lirisë së tyre, por që aspirojnë që të pohohen në mënyrë të verbër duke ndjekur një rregull të imponuar, e lënë veten të bien në kthetrat e kësaj makine, që i trajton thjesht si një material dhe kështu humbasin gjithçka që kishin besuar se e kishin fituar dhe e ruanin. Prandaj totalitarizmi ka vetëm një armik : vetë lirinë, domethënë të vërtetën, universitetet, vendet e kërkimit të lirë, artin dhe letërsinë, pasi ato na bëjnë që të depërtojmë në tokat e panjohura të shpirtit, gjithçka që është eksperiencë, gjithçka që piqet përmes përsosjes intelektuale, gjithçka që te çdo qenie njerëzore nuk lejon që të udhëhiqet nga diçka tjetër ; ndërgjegja për të qenë vetvetja. Jo më kot A. Hitleri deklaronte se do t'i largonte njerëzit nga ajo humnerë që quhej ndërgjegje. Filozofia që ndikon në emancipimin do të ndikojë në një ripërtëritje shpirtërore, sidomos për shoqëritë e sapo dala nga regjimet totalitare. Prandaj, çdo vullnet që nuk do të mendojë rreth rreziqeve që na tregojnë historia dhe aksioni politik, atëherë ai do të përballet me surpriza të çuditshme në të ardhmen. Detyra e kujtesës është që të përjetësohet liria brenda një vendi të lirë. Në rendin shpirtëror të drejtat e pensionit nuk ekzistojnë. Prandaj, E. Levinas do të shkruante :

“Ekziston vetëm kjo : kohë pas kohe, muzgje të çuditshme e ndalojnë historinë e ndriçuar, drita copëtohet në flakëra të vogla të panumërta luhatëse dhe ambige, toka e fortë ju rrëshqet nën këmbë, ngjarjet fillojnë të rrotullohen në rrathë ferri rreth një ndërgjegjeje përsëri pa vend. Dhe siguri që tallen nga konfrontimi ju ngrënë nga një thelb i harruar.”

(Lévinas, E. 1976: 337)

Shkurt, duhet ndriçuar historia për të mos harruar thelbin tonë. Është e vërtetë se njeriu nuk mund të jetojë vetëm për vete. Ai duhet të bashkohet me të tjerët, por për këtë, para së gjithash ai duhet të jetë vetvetja. Të ekzistosh, thoshte Sartri, nuk do të thotë thjesht që të jetosh, por duhet të jesh vetvetja, që duket sikur i bën jehonë shprehjes së Niçes se ne jemi, por duhet të bëhemi. Teoria që shpjegon çdo gjë me ambientin rrethues, është një nonsens i vërtetë, sepse çdo gjë, do të rezultonte nga një ambient dhe ky ambient ishte formuar nga gjëra që rezultojnë më parë nga një ambient i mëparshëm dhe kështu, mund të ecet pafundësisht, pasi do të ishte e pamundur që të zbulohet ambienti i parë nga kanë rezultuar ambientet e tjera, pasi arsyetimi nuk ka fund dhe rezultati do të ishte se asgjë nuk do të ekzistonte. Por, elementi bazë është shpirti njerëzor. Ambienti është limiti i qenies së tij, por nuk është ambienti që përbën qenien e tij. Prandaj, Heideggeri kërkonte që njeriu të mos arratiset para mendimit meditativ, sepse prej andej buron drita që ndriçon qenien.

Në përfundim, do të theksoja se filozofia kërkon lartësimin shpirtëror për t'i ngritur njerëzit nga mediokriteti drejt lartësive të mendjes, pasi vetëm kështu nuk do të mund të manipulohen nga "sharlatanët politikë", sipas shprehjes së Tokëvilin, që dinë t'i pëlqejnë turmës dhe miqtë e vërtetë të popullit shpesh dështojnë, sepse ata synojnë të vërtetën, sado e hidhur që të jetë ajo për mendjet e vogla, prandaj kanë njohur edhe fate tragjike.

Filozofia u bën thirrje njerëzve që të gjejnë guxim për të parë vetveten, të bëhen shqiponjë si heronjtë e mendmit dhe kjo është një punë shumë e vështirë. Prandaj Vilhen Raihu, ish-asistent i Frojdit, do të shkruante:

"Nuk do të bëhesh shqiponjë, 'Njeruc', prandaj shfarosesh nga zogjtë grabitqarë. Ke frikë shqiponjat, prandaj jeton në 'tufë' dhe lodhesh e vuan si një kope bagëtie. Sepse disa nga pulat e tua ngrohin zogj shpendësh grabitqarë. Grabitqarët u bënë udhëheqësit e tu kundër shqiponjave që donin të udhëhiqnin drejt horizonteve të largëta dhe një jete më të mirë. Grabitqarët të mësuani të hash kufoma dhe të kënaqesh me pak kokrra grurë. Dhe prapë të mësuani të çirresh: "Rroftë Grabitqari i Madh!" (Raih, V. 1996: 76-77)

BIBLIOGRAFI

Aristote. (1965)

Ethique de Nicomaque, Garnier Flammarion, f. 86.

Camus, Albert. (1951)

L'homme révolté, Folio Gallimard, f. 38.

Camus, Albert. Po aty, f. 314.

Husserl, Edmund. (1976)

La crise des sciences européennes et la phénoménologie transcendentale, tel gallimard, f. 367.

Lévinas, E. (1976)

Difficile liberté, Alban Michel, f. 337.

Nietzche, Friedrich. (2011)

Le Nihilisme européen, Mille et une nuits, f. 54.

Friedrich, Nietzche,

Po aty, f. 112.

Troeltsch, Ernst. (2017)

L'essence de l'esprit moderne, f. 7.

Hannah, Arendt. (2009)

Responsabilité et jugement, Payot, Paris, f. 333.

Raih, Vilhem. (1996)

Dëgjo njeruc, Eleni Gjika, Tiranë, f. 76-77.